

УДК 354

DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.2.7>

В. Г. Ленець

приватний підприємець,
аспірант кафедри публічного управління та землеустрою
Класичного приватного університету

ОГЛЯД НАУКОВОГО ДИСКУРСУ ПРОБЛЕМАТИКИ ПОВОЄННОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ

У статті автор проводить огляд сучасного наукового дискурсу щодо актуальної проблематики з тематики повоєнне відродження України. При цьому досліджуються різні напрямки як відновлення економіки країни так і її повоєнної модернізації.

У огляді вітчизняних наукових та науково-популярних видань розглянуто дослідження відновлення повоєнної економіки по векторах: оцінка державної програми відновлення країни та особливості секторного відновлення: економіка, культура, соціальна сфера, подолання проблеми соціалізації ВОП та біженців, УБД та колишніх полонених тощо. Зазначено, забезпечення макроекономічної стабільності в цілому означає, що держава несе відповідальність за економічне зростання, підтримку раціональної структури народного господарства, твердість національної валюти, повну зайнятність, рівень цін і зовнішньоекономічну рівновагу. На основі стабільності управлінської системи запропоновано вважати доцільним проведення ряду реформ (оновлення механізмів регулювання ринку праці, управління державною власністю, діяльності силових структур тощо).

В аналізі виокремлено сильні сторони майбутнього відновлення країни. До них віднесли: величезний потенціал використовуваних, розвіданих та потенційних природних ресурсів; людський потенціал (високоосвічені кадри, дешева робоча сила); географічне розташування, транспортна інфраструктура з експортними можливостями; розвинена сфера послуг (малий та середній бізнес, зокрема потужний ІТ-сектор); стабільна фінансова система попри військові дії; ЗСУ з унікальним досвідом бойових дій та сучасним озброєнням, дієве місцеве самоврядування, належна самоорганізація населення та бізнесу.

Зазначено, що війна оголила проблемність національної економіки, її неготовність до агресії росії через нестачу ресурсів. Ескалація агресії виявила обмеженість підходу «протистояння в обмін на економіку», коли посилення економічного співробітництва та взаємозалежності розглядалися як головні чинники запобігання збройним конфліктам з рф.

На прикладі Боснії та Хорватії, які істотно постраждали від війни на Балканах, розглянуто вирішення проблеми повернення біженців, де її удалося розв'язати за рахунок запрошення до країни міжнародних команд професіоналів.

Ключові слова: українська держава, російсько-українська війна, гібридна війна, повномасштабне військове вторгнення, тимчасово окупована територія, відбудова економіки, втрати від війни, повоєнна відбудова.

Постановка проблеми. Особливу участь України в загальносвітовому цивілізаційному процесі обумовлює російсько-українська війна, розв'язана російською федерацією, що призвела до великих людських втрат і знищила тисячі об'єктів економічної, соціальної, культурно-мистецької інфраструктури країни. За інформацією голови Комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування Верховної Ради України О. Шуляк, загальна сума збитків від руйнування пам'яток культурної спадщини,

спричиненого російською збройною агресією, на сьогодні, перевищила \$19 млрд. При цьому, сума \$19 млрд. є лише початковою, оскільки руйнація історичних пам'яток внаслідок збройної агресії росії продовжується. У Міністерстві культури та інформаційної політики зазначили, що на 25 січня 2024 року, внаслідок повномасштабної війни проти України, постраждали від рф 1938 об'єктів культурної інфраструктури (без пам'ятників культурної спадщини). З них 314 було знищено, що становить 16% від загальної кількості [23]. Ці втрати, на жаль, зро-

стають щодня, а злочини ерефії породжують все більші втрати країни.

Державотворення в Україні динамічно продовжується, а війна рф проти України крім того, що завдає жакливиx збитків, сприяє формуванню нової української нації, а особливо її локомотиву – нових ЗС України, на яких нині покладено виняткове завдання – зберегти українську державність та територіальну цілісність країни. З поверненням до миру, у процесі постійного відновлення знищених чи зруйнованих інфраструктурних та житлових об'єктів через російське повномасштабне вторгнення в Україну, постає нагальна необхідність розробки ефективної державної політики щодо ліквідації наслідків російської руйнації, а згодом і повної економічної відбудови України. Є два основні погляди на цю дискусійну проблему: відбудувати знищене чи відбудувати максимально модернізуючи; проводити цей процес за підтримки світової спільноти чи за запропонованими ними програмами. Про використання лише власних сил у відбудові говорити не доцільно – буде довго і тяжко.

Війна оголила всі проблеми національної економіки, її певну неготовність реагувати на агресію через нестачу ресурсного забезпечення. Ескалація агресії росії проти України виявила обмеженість підходу «протистояння в обмін на економіку», коли посилення економічного співробітництва та взаємозалежності розглядалися як головні чинники запобігання збройним конфліктам [21]. Для подолання наслідків війни необхідна виважена державна політика відродження країни, яка б враховувала світовий досвід цього суспільно-економічного явища, тому й дослідження цього напрямку є дуже важливими та актуальними. На сьогодні активно точаться дискусії щодо форм та методів відшкодування завданих ерефією збитків Україні, програм, форм та методів відбудови країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми повоєнного відновлення країни, розвитку та трансформації її економіки як сучасної держави, так і самої парадигми «повоєнної економічної модернізації держави» сьогодні доволі жваво дискутуються у зарубіжному та вітчизняному науково-практичному та суспільно-політичному дискурсі. Тільки за останні 2 роки відповідне дискурсне поле поповнили сотні публікацій дотичної тематики фахівців та практиків з державного управління й економіки, політології й соціології, правової науки й комунікативістики.

Насамперед, варто зазначити, що на сьогодні ступінь розробленості теорії функцій держави у вітчизняній і світовій науці державного управління традиційно вважається однією із найбільш досліджуваних. Тільки за останні роки розробкою проблематики виконання економічної функції держави в період повоєнної відбудови, економічної політики відбудови України, розробки концепту соціальної держави по відношенню до ВПО та постраждалих осіб в період війни активно займалися вітчизняні та зарубіжні науковці. Серед наших співвітчизників можемо відзначити таких дослідників: І. Дорошенко [7], А. Корж [13], І. Мудра (репарації) [10], вчені з Київської школи економіки Н. Шаповал, М. Федосеєнко, О. Грибановський, О. Терещенко (нові ринки та цифрові рішення у повоєнному відновленні України) [9], О. Ігнатенко, К. Шор, Т. Малькова, Р. Гаврилук, Д. Іванов, Г. Веремійчик, О. Кравченко, Б. Кученко, О. Мелень-Забрамна (впровадження зеленої політики в галузеві, територіальні-місцеві плани повоєнного відновлення) [11], С. Цівкач (розвиток будівельної індустрії) [18], Ю. Кіндзерський [12], П. Ворона, А. Мучник (державна підтримка бізнесових проєктів та ініціатив) [2], В. Гавриш [4], О. Шапран (маркетингове обґрунтування заходів відбудови) [20], В. Гуменюк (зарубіжний досвід повоєнної відбудови) [5], А. Хмарська, К. Кучерява, І. Климова (особливості післявоєнного відновлення економіки) [18], О. Роднянський [6], Є. Матвіїшин, Ю. Вернигора (державно-приватного партнерства для відбудови) [14], С. Шевчук [22], О. Шаров [21], П. Ворона (соціальна адаптація учасників російсько-української війни) [3] та інші. Серед зарубіжних дослідників: Маргарет Макміллан, Альбрехт Річль, Патриція Тафт (зарубіжний досвід для відбудови України) [6], та інші.

Водночас аналіз наукових праць змушує зробити висновок про наявність невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означене дослідження, зокрема відсутнє системне наукове бачення повоєнної трансформації і перетворення країни в сучасну державу та самої парадигми «повоєнної відбудови держави» в синергетично-міждисциплінарному вимірі. Окремого місця в дослідженні потребує аналіз урядових програм КМУ та нормативно-правові акти як ВРУ так і Президента України. Наприклад, Національна рада з відновлення України від наслідків війни відповідно до Указу Президента від 21 квітня 2022 р.

№ 266/2022 в рамках 24 робочих груп розробила план заходів з післявоєнного відновлення та розвитку України [15, 17]. Вона включає перелік пропозицій щодо пріоритетних реформ та стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди. Проект по розділах плану відновлення, що стосуються реалізації державної політики, можна розділити таким чином: європейська інтеграція; відновлення та розвиток економіки; державне управління; діджиталізація; екологічна безпека; соціальний захист.

Ціллю статті є огляд наукового дискурсу проблематики з тематики повоєнного відродження України та виокремлення основних складових дослідження цього процесу в наукових дослідженнях, науково-популярній літературі вітчизняних та зарубіжних дослідників, нормативно-правових документах держави. **А завданням** – виокремити основні напрямки цих досліджень та основні секторальні бачення цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Сучасний світ переживає глобальну безпекову кризу, тому різні концепції відбудови української економіки викликають гострі дискусії у середовищі громадянського суспільства, а особливо у наукових, політичних, економічних та урядових колах. І вони є актуальними та засадничими для майбутнього країни, потребують ґрунтовного дослідження та компаративного аналізу досвіду країн, що перебували в таких умовах, як нині Україна. Це обумовлює підвищений науковий інтерес до усвідомлення нової соціальної якості держави, обґрунтування необхідності зміни парадигми концептуальних принципів державної соціально-економічної політики, організації та надання послуг постраждалим у цій війні, підходів до забезпечення задекларованої державою відповідного високого рівня соціальних стандартів життя.

Враховуючи ці обставини, актуалізуємо ті економічні функції держави в сучасній змішаній економіці, які безпосередньо впливають на відновлення економіки країни:

- забезпечення правової основи функціонування ринкової економіки;
- визначення політики макроекономічної стабілізації;
- розподільна та перерозподілу доходів й багатств;

- захист конкуренції (недопущення недобросовісної конкуренції) [16].

Особлива економічна сутність держави ще є в забезпеченні правової основи функціонування ринкової економіки. Це є розробка системи законів і постанов економічного, соціального і організаційно-господарського характеру, що створюють правові основи економіки. Необхідна економічна правова база передбачає такі заходи:

- встановлення прав і форм власності та правил господарської діяльності (визначення прав фізичних і юридичних осіб, визначення умов укладання контрактів і функціонування підприємств, регулювання зв'язків між підприємствами);
- регулювання трудових відносин (мінімальні зарплати і пенсії, допомоги по непрацездатності і безробіттю, закони про пенсії, умови і охорону праці, взаємні обов'язки профспілок і адміністрації);
- захист прав виробників, споживачів, іноземних інвесторів;
- екологічне законодавство;
- антимонопольне законодавство [16].

Визначення політики макроекономічної стабілізації в сучасних умовах стає однією з основних функцій держави. А забезпечення макроекономічної стабільності в цілому означає, що держава несе відповідальність за економічне зростання, підтримку раціональної структури народного господарства, твердість національної валюти, повну зайнятість, стабільний рівень цін і зовнішньоекономічну рівновагу. З цією метою держава:

- визначає цілі, напрямки і пріоритети економічного розвитку, виділяє відповідні ресурси для їх реалізації, проводить відповідні фінансові і грошово-кредитні заходи;
- забезпечує зайнятість і стабільний рівень цін, проводячи політику, спрямовану на боротьбу з інфляцією і безробіттям;
- проводить заходи по згладжуванню промислового циклу [16]. Виконання державою розподільної функції пов'язане з тим, що існують певні причини, через які ринковий механізм не може забезпечити ефективного розподілу ресурсів. Це такі причини, як недосконала конкуренція, товари суспільного споживання, екстерналії (побічні ефекти), неповні ринки, недостовірна інформація та безробіття.

Огляд наукового дискурсу проблематики повоєнного відродження України підтверджує

особливу роль економічної функції держави у цьому процесі. Так доктор економічних наук *Ю. Кіндзерський* зазначає, що повномасштабна війна проти України, розв'язана РФ, викрила ряд суттєвих недоліків «реформування національного господарства впродовж останніх десятиліть, що призвели до технологічної відсталості, економічної слабкості, воєнної вразливості. Тому політика повоєнного відновлення країни має урахувати попередні прорахунки розвитку, а саме відновлення слід розглядати як «вікно можливостей» для формування нової високоефективної і високотехнологічної «розумної» і «зеленої» економіки, важливою складовою якої має стати сучасна промисловість.

Він вважає, що важливу роль у реіндустріалізації має відіграти саме держава, що підтверджено успішним досвідом розвинених країн. А державне підприємство, як сучасна модель поведінки держави в економіці, що на практиці підтвердила своя ефективність, має закласти довгострокові позитивні тренди структурних індустріальних і суспільних трансформацій, заснованих на принципах раціоналізму, національних інтересів та загального добробуту. Тому досягнення стратегічних пріоритетів розвитку країни має відбуватись на основі комплементарного поєднання структурних та фундаментальних факторів розвитку у проведенні політики відновлення. Важливе виділення секторальних пріоритетів як драйверів зростання та формування за цими пріоритетами великих національних компаній, а стимулювання трансферу зарубіжних технологій на початкових етапах відновлення, одночасна розбудова власної науки та освіти, модернізація інфраструктури, розвиток медичної та соціальної сфер мають сформувати фундаментальні фактори довгострокового стійкого і сталого розвитку країни» [12].

У цьому ракурсі важлива позиція доктора наук з державного управління, учасника бойових дій, професора *П. Ворони* щодо соціальної адаптації учасників українсько-російської війни, як обов'язкової складової відновлення України через їхнє повернення у виробничий та гуманітарний сектор господарства і важливість використання при цьому вітчизняного та зарубіжного досвіду [3].

Економіст *І. Дорошенко* зауважує на важливості репарацій для відновлення України і зазначає, що отримання репарацій від РФ є «ледь не ключовим питанням, від якого зале-

жить майбутній розвиток економіки країни після закінчення війни» [7]. Їхнє отримання, на його думку, можливе двома шляхами:

- репарації будуть отримані внаслідок підписання мирної угоди між Україною та Росією за посередництва інших країн;

- Україна подасть на Росію до міжнародного суду та стягуватиме кошти в судовому порядку.

Наразі *І. Дорошенко* виділяє три основні джерела отримання репарацій:

1. Державні кошти, передусім золотовалютні активи Центробанку Росії, які знаходяться у країнах Європи та Північної Америки.

2. Кошти та майно російських приватних та юридичних осіб, що вважаються наближеними до влади.

3. Майбутні надходження від продажу російського експорту, передусім – енергоносіїв (за рахунок встановлення окремого квазі-податку, який буде працювати як механізм автоматичного стягнення частини вартості енергоносіїв при продажу на світових ринках) [7].

Та все ж добровільна передача коштів, на думку вчених та експертів, на користь України – найкращий варіант, хоча нині і найменш вірогідний. На разі, 94 країни підтримали резолюцію Генасамблеї ООН щодо репарацій Росії збитків Україні і визнають необхідність створення компенсаційного механізму. Але «попри політичні заяви, українці не зможуть швидко отримати репарації і компенсації за шкоду, завдану внаслідок війни РФ проти України. Одна з головних причин – особливості міжнародного права, яке багато в чому виявилось не готовим до викликів, спричинених російською агресією» [10].

Для успішного відновлення країни, на думку фахівців з Київської школи економіки (*Н. Шаповал, М. Федосєєнко, О. Грибановський, О. Терещенко*) [9], мають бути використані наступні принципи:

- відновленням повинні керувати органи країни, яка потребує відновлення, а міжнародні організації, громадські не повинні замінювати функції державних інституцій;

- відновлення країни має базуватися на економічному відновленні країни, а фінансова допомога має сприяти економічному зростанню, не заміщуючи його;

- відновлення повинно відбуватися швидко та вже починатися;

- використання цифрових інструментів та відповідної інфраструктури дає змогу боро-

тися з корупцією й підвищувати ефективність використання ресурсів;

– залучення місцевої влади та громадянського суспільства мають велике значення задля успішного відновлення [9].

Особлива роль у цьому процесі – відкрита та прозора цифрова платформа відображення потоків та процесів відновлення. І вона дозволить:

1. «Збільшити ефективність використання коштів за рахунок покращення відкритого процесу розподілу наявних ресурсів та забезпечення цільового фінансування проєктів відновлення;

2. Збільшити довіру світової спільноти до внутрішніх українських процесів з відновлення та забезпечити передумови для надходження достатнього рівня фінансування програми відновлення від Західних партнерів України;

3. Якісно поліпшити відновлення за рахунок збільшення довіри всіх рівнів суспільства України та зокрема територіальних громад, та їх залучення у процес відновлення країни. Кожен бажаючий буде мати можливість покращити відбудову країни та зможе відчутти позитивний вплив від своєю участі» [9].

Особлива роль у процесах відбудови відводиться будівельній галузі. Фахівець будівельної сфери, виконавчий директор урядового офісу із залучення та підтримки інвестицій UkraineInvest *Сергій Цівкач*, зазначив що лише за рік війни, станом на лютий 2023-ого, в Україні зруйновано чи пошкоджено понад 153 тис. житлових об'єктів. Ворог також зруйнував 630 адмінбудівель, більше 1200 закладів охорони здоров'я, повністю знищив понад 900 навчальних закладів та ще майже 2200 пошкодив. Колосальних збитків зазнали дорожня інфраструктура (спалюжено 25 тис. кілометрів доріг та зруйновано 344 мости) і промисловість (пошкоджено чи повністю знищено 426 великих та середніх підприємств). Сума збитків, яких російські агресори завдали українській інфраструктурі, а також житловим і нежитловим об'єктам, перевищує \$143 млрд. Сергій Цівкач відзначає, що для відбудови зруйнованого, окрім значного фінансового ресурсу, знадобиться й величезна кількість сучасних будівельних матеріалів та виробів. Для забезпечення відповідних потреб країні знадобляться нові потужні виробництва будівельних матеріалів, як правило у місцях найбільшої руйнації ворогом [19].

Дослідник С. Цівкач зазначає потреби у 4 основних видах матеріалів для сучасно-

го будівництва – цементі, цеглі, склі й металі. За висновками фахівців, ситуація зі склом для будівництва й відновлення пошкоджених об'єктів чи не найгостріша. Адже усе термopolіроване скло для сучасних склопакетів Україна імпортує. Причому, до війни 75% усіх поставок здійснювалися із держав-агресорок. За даними Державної митної служби, у 2021 році Україна імпортувала майже 340 тис т. термopolірованого скла на понад 4 млрд. грн (\$150 млн). Приблизно 150 тис т. при цьому завезли з росії, ще приблизно 100 тис т. – з білорусі. Таким чином, лише збуваючи в Україну таке скло, за останній передвоєнний рік рф заробила приблизно \$70 млн. і тому тема пошуку фінансів для втілення проєктів та програм у галузі будматеріалів є досить важливою [19].

Українська влада вже напрацювала певний перелік програм та нормативно-правових документів з питань відбудови, які піддаються аналізу науковців. Аналізуючи Урядовий план відновлення України, докторка економічних наук *Т. Богдан* вважає, що суттєвим недоліком Плану відновлення є «відсутність гармонізації різних політичних ініціатив у площині національного бюджету [1]. Зокрема, в розділі економічного відновлення чітко вказано: «Зниження фіскального навантаження на бізнес і населення до рівня, що стимулює економічне зростання, а саме – не більше 30% ВВП». Однак зниження податків несумісне з величезними інвестиціями в інфраструктуру, відшкодуванням втрат, спричинених війною, і масштабною фіскальною підтримкою підприємств у пріоритетних секторах. Безсумнівно, податкові пільги можна запроваджувати як короткостроковий екстрений захід у надзвичайних умовах. Але ж план відновлення має довгостроковий характер і передбачає глибокі структурні реформи. У таких умовах досить прийнятний поточний рівень податкового навантаження в Україні (порівняно з іншими європейськими країнами) та проблеми з фіскальною стійкістю роблять заплановану податкову реформу необґрунтованою [1]. Збільшення дефіциту бюджету внаслідок зниження податків також не узгоджується із скороченням державного боргу, що прописано в Плані відновлення.

На жаль, в інших розділах Плану відновлення також можна побачити чимало суперечностей та розбіжностей, які свідчать про низький рівень узгодженості та погану координацію різних векторів реконструкції:

1) У розділі, присвяченому фінансовому сектору, говориться про цільове скорочення кількості та вартості податкових пільг, тоді як у розділі з питань економічного розвитку йдеться про надання суттєвих нових пільг. Зокрема, останній розділ передбачає:

- скасування імпортного мита на сировину та матеріали, які не виробляються в Україні або виробляються в недостатніх обсягах;

- надання податкових та митних пільг для відновлення пошкоджених промислових підприємств: спрямування податку на прибуток на проекти відновлення, скасування ПДВ та імпортного мита на нове обладнання.

2) Євроінтеграційний курс та наближення національного законодавства до ЄС поєднуються із забороною відшкодування ПДВ на експортну сировину та значною державною підтримкою чорної металургії України (п.22 розділу відновлення економіки). Ініціативи Уряду не враховують того факту, що Угода про асоціацію між Україною та ЄС та Директиви Ради ЄС вимагають гармонізації непрямого оподаткування між державами-членами та партнерами (у т. ч. й відшкодування ПДВ), а також виконання Директив ЄС щодо державної допомоги та конкурентної політики [1].

Важливою програмою Плану відновлення є «Забезпечення доступу до фінансування з конкурентоспроможною вартістю капіталу». Слід відзначити те, що уряд зосереджує свої зусилля на цьому потужному важелі відновлення та розвитку економіки. Однак не всі проекти цієї програми виглядають досконало, а деякі з них навіть дивно. 2 із 7 ключових проектів сформульовані як «Розгляд можливості заснування банку розвитку» та «Розгляд системного рішення для очищення балансів банків і вирішення проблеми з непрацюючими кредитами». З практики відомо: якщо проекти полягають у «розгляді можливостей», то їх ефективність з високою ймовірністю наблизатиметься до нуля [1].

Істотними недоліками цієї програми є нечіткість і слабкість її компонентів. Насправді, мало що пропонується відносно тих заходів стимулювання, які застосовувалися до початку війни. Наприклад, залучення нових депозитів до банків чи зміцнення банківського капіталу, навряд чи, мотивуватиме банки до активного кредитування бізнесу. Протягом 2017-2022 років українські банки були над-капіталізовані та мали надлишкову ліквідність, в той час як співвід-

ношення банківських кредитів до ВВП залишалося найнижчим в Європі. Запровадження страхування військових ризиків для інвестицій у пріоритетних секторах та вдосконалення програми «5-7-9» є позитивними і логічними кроками. Але мало віриться в те, що ці заходи вилікують хронічну хворобу національної фінансової системи – високу вартість позикових коштів для бізнесу. Окреслені вище проблеми та протиріччя національного Плану відновлення потребують широкого обговорення та врахування в процесі подальшого опрацювання плану для того, аби отримати до впровадження цілісний та якісно підготований документ» [1].

Доктор економічних наук Є *Матвіїшин та Ю. Вернигора* розглядають механізм державно-приватного партнерства як один із найбільш дієвих для відбудови держави у повоєнний період. Вони вказують на важливість розвитку інституціонального забезпечення цього механізму за прикладом тих європейських країн, які в останні десятиліття відбудовувалися після військових конфліктів. Ними обґрунтовано доцільність залучення приватних інвестицій до відновлення України у повоєнний період та вдосконалення законодавства для більшої прозорості дій у межах державно-приватного партнерства [14].

Було б доречним використати у процесі відновлення економіки України механізм роботи технологічних інкубаторів Ізраїлю, як запропонованих державою інститутів підтримки бізнесових проектів та ініціатив. Особливо вартий уваги шлях стартапу – сам механізм проходження ідеї чи проекту від новатора до їх реалізації [14].

Варте уваги науковців дослідження «*Повоєнне відновлення економіки України*» підготовлене громадською організацією «Центр прикладних досліджень». Вони провели опитування представників українського бізнесу у співпраці з виданням «Економічна правда» і представили *SWOT-АНАЛІЗ* повоєнного відновлення України виокремивши сильні та слабкі сторони, можливості та загрози. Отже розглянемо їх:

«Сильні сторони: величезний потенціал використовуваних, розвіданих та потенційних природних ресурсів; людський потенціал (високоосвічені кваліфіковані кадри, дешева робоча сила); географічне розташування, транспортна інфраструктура з широкими експортними можливостями; розвинена сфера послуг (малий та середній бізнес, зокрема потужний ІТ-сек-

тор); стабільна фінансова система попри військові дії; Збройні сили України з унікальним досвідом бойових дій та сучасним озброєнням; місцеве самоврядування, самоорганізація населення та бізнесу. До слабких сторін віднесено: монополізація економіки, що перешкоджає її доходам, розвитку та модернізації; роль держави у економіці, корупція (ускладнення процесу залучення інвестицій); відсутність прозорості та незалежності судової системи; зношена інфраструктура, відсутність модернізації підприємств; залежність від критичного імпорту енергоносіїв та калійних добрив з РФ і Білорусі; залежність від світових цін на сировинні продукти (зернові культури, метал, залізну руду); слабка інтеграція до економіки ЄС (зокрема, у переробній, машинобудівній та інших галузях)» [15, 18].

Визначено можливості: «набуття статусу кандидата в члени ЄС; скасування мит та квот на експортну продукцію, санкції для РФ; залучення в Україну великих міжнародних видобувних компаній; реформа регуляторної та податкової системи, демонополізація економіки; модернізація зруйнованої та застарілої інфраструктури; реформа судової системи зі створенням умов для залучення іноземних інвестицій; новий геополітичний статус України, регіональне лідерство держави» [15].

Виокремлено й загрози: «затяжна війна, через яку зростають збитки і потенційна вартість відновлення; втрата / окупація територій, зокрема регіонів з високою економічною цінністю; блокування морських портів, через які здійснюється експорт ключової продукції; відсутність реформ та стимулів від держави для розвитку бізнесу; зростання показників інфляції, що несе серйозні ризики для громадян; безробіття, міграція, гуманітарна криза із загрозою колапсу соціальної сфери; підписання мирного договору з РФ на невигідних для України умовах зі збереженням загрози військової ескалації» [15].

Дослідник *В. Гавриш* зазначає, що стосується теми відновлення, то вона буде невід'ємною складовою туру, під час якого у кожній з країн планується організація трьох дискусійних платформ, пов'язаних з питаннями посилення волонтерської допомоги Україні, відновлення здоров'я українців та відбудови деокупованих територій, включно з відновленням їх втрачених культурних надбань, створених поколіннями. Він переконаний, це дозволить не просто

додатково стимулювати регіональний вимір відбудови, а сконцентрує її фокус в тому числі й на культурі. Адже, попри всі масштабні руйнування і спроби її знищення окупантами, українська культура живе та захищає і здатна стати драйвером повоєнного відродження для всієї країни [4].

Науковець *Шапран О.* надав маркетингове обґрунтування заходів щодо стабілізації економічної системи України у післявоєнний період на основі шерінгової економіки [20]. Дослідник *Гуменюк В.* узагальнив зарубіжний досвід повоєнної трансформації державного управління і уроки для України [5].

Проводячи аналіз загального стану народного господарства країни вчені-економісти *А. Хмарська, К. Кучерява, І. Клімова* [18] дійшли висновку, що економіка України перебуває у стані безпрецедентної кризи. Показниками цього є значний занепад реального ВВП, динамічний ріст інфляції, сповільнення бізнесактивності тощо. Пріоритетним завданням для української влади та бізнесу залишається скооперовано співпраця у напрямку формування оптимальної стратегії і тактики післявоєнного відновлення економічної системи. Так, НБУ, як головний регулятор фінансових, фіскальних, валютних, монетарних процесів, визначає що базою для повоєнного «відродження» економіки має бути приведення базових макроекономічних показників до оптимального (в ідеалі – довоєнного) стану. На основі забезпеченої стабільності системи доцільним є реалізація ряду реформ (в частині оновлення механізмів регулювання МСБ, ринку праці, управління державною власністю, діяльності правоохоронних органів тощо [18]. Особливості реформування економіки відповідно до урядових програм викладені у ними у таблиці 1.

Досвід повоєнного відновлення Боснії проаналізував дослідник *Сергій Шевчук*. Він зазначає, що у «перші місяці після війни Україні, ймовірно, доведеться починати з простих речей – відбудови транспортної інфраструктури та житлового фонду. «Якщо повернутися до оригінального плану для повоєнної Німеччини, кошти насамперед було спрямовано саме на це» [22]. Після війни Боснія стикнулася із надзвичайно гострою проблемою руйнувань інфраструктури. Внаслідок війни в країні було повністю чи частково зруйновано 600 000 будинків, або 60% від житлового фонду. Складним завданням на початку було навіть знайти необ-

Особливості реформування економіки України після війни

Реформи	Аспекти, які має враховувати тактика реалізації реформи
Перебудова структури економіки	Доцільним на етапі післявоєнного відновлення є прискорення розвитку переробної промисловості, перехід від торгівлі ресурсами до торгівлі товарами із високою доданою вартістю. Стимулювання інноваційно-орієнтованого підприємництва.
Реформування механізмів регулювання МСБ	Пошук методів спрощення регулювання малого і середнього бізнесу, стимулювання МСБ через дерегуляцію, зниження податкового навантаження, розширенню доступу до знань, ринків, капіталу та створенню комфортних умов для ведення бізнесу. Продовження адаптації сформованих механізмів кредитування бізнесу (зокрема, програми «5-7-9%» до реалій української економіки). Стимулювання відновлення бізнес активності через податкові і фінансові механізми (зокрема через встановлення податкових та митних пільг для відновлення зруйнованих/пошкоджених промислових підприємств) тощо.
Реформування ринку праці	Запровадження ринкових засад відносин між працівниками та роботодавцями, лібералізація трудового законодавства, перехід до сучасних моделей взаємодії учасників ринку праці, наприклад завдяки розвитку маркетплейсу вакансій «є-Робота», розвиток програм швидкого перенавчання працівників тощо. Врегулювання попиту і пропозиції робочої сили на ринку, адже відсутність балансу (сьогодні характерним є перевищенням пропозиції робочої сили над попитом на неї) стримують темп зростання реальної заробітної плати.
Реформа управління державною власністю	Приватизація всіх державних нестратегічних активів, завершення централізації функції власника та укрупнення державних стратегічних активів шляхом підвищення ефективності управління такими активами.
Реформа ринків	Зменшення впливу монополій та деолігархізація економіки.
Реформа правоохоронних органів	Формування дієвих механізмів у сфері розслідування економічних злочинів. Підтримка повноцінної діяльності Бюро економічної безпеки, напрацювання та прийняття законопроекту щодо перезапуску конкурсу до Бюро економічної безпеки України із залученням міжнародних експертів та можливості проведення досудового розслідування економічних злочинів виключно одним органом. Проектом також повинна бути передбачена заборона участі в конкурсі колишніх правоохоронців, які займалися розслідуванням економічних злочинів до війни.
Імплементация економічної частини Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.	

Таблиця за матеріалами [17].

хідну кількість скла для заміни вибитих шибок. Упродовж 5 років після підписання мирного договору у 1995-му Боснія отримала \$4,5 млрд міжнародної допомоги (близько \$7 млрд зараз).

Але відсутність у керівництва країни власне комплексного плану відбудови, не сприяло цьому процесу. Наприклад, будувати швидкісні автостради у країні почали лише через 10 років після завершення війни. «У нас зовсім не було доріг, тож було б логічно відразу будувати хай-веї під час повоєнного відновлення», – зазначає він. Через кровопролиття та руйнації близько 1 млн боснійців (25% довоєнного населення) не повернулися на батьківщину після війни.

Це найбільша проблема країн, що відновлюються після війни, адже, як правило, з біженцями втрачається найбільш кваліфікована частина суспільства (*Тафт*). У Хорватії, яка теж істотно постраждала від війни на Балканах, проблему повернення біженців удалося розв'язати за рахунок запрошення до країни міжнародних команд професіоналів, які працювали

пліч-о-пліч із місцевими фахівцями. Основна ідея – показати людям, що їхня професія є затребуваною на батьківщині. Велика проблема повоєнних країн – розділеність і розбіжності у суспільстві, це не дозволяє швидко рухатися вперед. Та в Україні є лише руйнування, а суспільство єдине як ніколи [22].

Макміллан, Альбрехт Річль, Патриція Тафт вважають, що є три критичні принципи майбутньої відбудови України. «Перший – акцент не лише на широкій фізичній відбудові, а й на економічній та соціальній. Формуючи план ми повинні розуміти, яких результатів він дозволить досягти. Цей ефект має бути вимірюваним [6].

Україні потрібен послідовний та чітко обмежений у часі план, який вміщатиме одразу коротко- (відбудова у найкоротші терміни), середньо- (модернізація енергетичної галузі країни та підвищення загальної енергоефективності) та довгострокові (у тому числі, реабілітація тих, кого фізично та ментально зачепив конфлікт) цілі.

Другий принцип – створення надійної інституції, яка опікуватиметься процесом відбудови, координуватиме внутрішні та зовнішні зусилля. Перевага такого підходу в створенні єдиної точки входу у процесі реконструкції. Мінус – різні актори можуть конкурувати між собою. В історії є і позитивні, і негативні приклади у цьому сенсі.

Третій аспект – координація міжнародних донорів та залучення усіх видів фінансування (бюджетного, приватного та під конкретні проєкти).

Яскравий приклад однозначного провалу відбудови – це Афганістан. Країна отримала близько \$150 млрд., але це була серія короткострокових проєктів без розуміння певного глобального задуму. Тому важливо, щоб у відбудови був «локальний власник». У Афганістану була відсутня подібна структура. Тому відбудовою більше опікувалися донори, а не місцева влада» [6].

Висновки. З даного дослідження випливає, що тематика повоєнного відродження України є в центрі наукового дискурсу вітчизняних та зарубіжних науковців, політиків та громадських діячів. Цей дискурс носить поліфаховий характер, адже до нього долучають вчені з галузей державного управління, економіки, політології, права, соціології тощо. І це закономірно тому, що питання покарання росії за геноцид українців, у тому числі й нанесено економічну шкоду є дуже актуальним і в світі має геополітичне значення. Бо безкарність за злочини РФ буде породжувати інші злочини або РФ, або інших недемократичних країн. Тому перспективи подальшого розвитку наукових досліджень в цьому напрямі мають значне місце в науковому просторі. А особливістю сучасного наукового дискурсу щодо відбудови України визначено, що він є гострим і активним та протікає по векторах: державні та міжнародні програми, питання нормативно-правового забезпечення репарацій, модернізація одночасно з відбудовою, шляхи повернення та реадaptaції ВПО та УБД, якнайширше використання світового досвіду повоєнного відновлення.

Подальші дослідження проблеми пошуку та винайдення ефективного шляху відбудови української держави як однієї з головних проблем державної політики, в сучасних умовах глобалізації мають іти в пошуках шляхів максимально ефективного використання фінансового та людського потенціалу, що надасть Україні шанс відновитися як незалежній, цивілізованій державі.

Цей дискурс проходить також на фоні гіпотетично можливих сценаріїв закінчення російсько-української війни: песимістичного (мир через втрату територій) та оптимістичного (повернення на кордони 1991 року). Ми переконані, що Україна перемаже всі рашистські негаразди, відновиться і в цьому процесі науковці мають відіграти стратегічну роль.

Список використаної літератури:

1. Богдан Т. План відновлення України: сильні та слабкі сторони. Лівий Берег. 28 серпня 2022 року. URL: https://lb.ua/blog/tetiana_bohdan/526637_plan_vidnovlennya_ukraini_silni.html
2. Ворона П. Особливості програми технологічних інкубаторів Ізраїлю, як державної підтримки бізнесових проєктів та ініціатив на сучасному етапі / П. Ворона, А. Мучник // Теоретичні та прикладні питання державотворення: Електронне наукове фахове видання ОРІДУ Національної академії державного управління при Президентові України. – 2009. – № 5. URL: <https://publicadministration.in.ua/>
3. Ворона П. (2018). Соціальна адаптація учасників українсько-російської війни на Сході України: вітчизняний та зарубіжний досвід. URL: <http://reposit.sc.puczu.edu.ua/bitstream/123456789/6930/1/17.pdf>
4. Гавриш В. Україна будує ще один місток «воєнної дипломатії» з Європою. 24 канал. 11 листопада 2022 року. URL: https://24tv.ua/povoyenne-vidnovlennya-ukrayini-skilki-kulturnih-obyektiv-zruynuvali_n2196172
5. Гуменюк В. В. Зарубіжний досвід повоєнної трансформації державного управління і уроки для України. Економіка України. № 8. 2022. с. 34–54. DOI: <https://doi.org/10.15407/economuukr.2022.08.034>.
6. Дзисюк Д. Успіх Індонезії чи класичний План Маршала? Що Україні потрібно знати про світовий досвід відбудови після воєн та катастроф. Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/war-in-ukraine/uspikh-indonezii-chi-klasichniy-plan-marshala-shcho-ukraini-potribno-znati-pro-svitoviy-dosvid-vidbudovi-pislya-voen-ta-katastrof-06112022-9501>
7. Дорошенко І. Репарації з Росії. Шляхи їх отримання Україною та напрямки використання. Ліра-нет. URL: <https://finance.liga.net/ua/all/novosti/ reparatsii-iz-rossii-puti-ih-polucheniya-i-napravleniya-ispolzovaniya>.
8. Дослідження «Повоєнне відновлення економіки України». Центр прикладних досліджень – соціологічні та маркетингові опитування (cpd.com.ua). URL: <https://cpd.com.ua/uk/vidnovlennya-ekonomiky>.

9. Дослідження: Повоєнне відновлення України. Нові ринки та цифрові рішення. URL: <https://kse.ua/ua/about-the-school/news/povoyenne-vidnovlennya-ukrayini-novi-rinki-ta-tsifrovi-rishennya>.
10. Забеліна Ю. «Росіяни не хочуть чути про репарації, але активи РФ буде стягнуто»: інтерв'ю із заступницею міністра юстиції І. Мудрою. TELEGRAF. 7 серпня 2023 р. URL: <https://telegraf.com.ua/ukr/intervju/2023-08-07/5803191-rosiyani-ne-khochut-chuti-pro-reparatsii-ale-aktivi-rf-bude-styagnuto-intervyu-iz-zastupnitseyu-ministra-yustitsii-irinoyu-mudroyu>.
11. Зелене повоєнне відновлення України: візія та моделі. Recovery-ukraine.org. URL: <https://recovery-ukraine.org/reports/green-post-war-reconstruction-of-ukraine-vision-and-models>
12. Кіндзерський Ю. Повоєнне відновлення промисловості України: виклики та особливості політики. Економічний аналіз. Том 32. № 2. 2022. С. 101-117. DOI: 10.35774/econa2022.02.101.
13. Корж А. Росія заплатить за все: що таке репарації та чому важливо змусити РФ їх виплатити. СЛОВО І ДІЛО. Аналітичний портал. 27 жовтня 2022. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/27/statija/polityka/rosiya-zaplatyt-vse-take-reparaciyi-ta-chomu-vazhlyvo-zmusyty-rf-yix-vuplatyty>.
14. Матвіїшин Є., Вернигора Ю. Перспективи використання державно-приватного партнерства для відбудови України у повоєнний період. Демократичне врядування. 2022. Номер 2(30). с. 29 – 43.
15. Повоєнне відновлення України: відбудова заради кращого майбутнього. Київ 2022. URL: <https://www.dossier.org.ua/wp-content/uploads/2023/01/post-war-reconstruction-UA.pdf>
16. Політична економія. Економічна функція держави. URL: https://pidru4niki.com/1048030445348/politekonomiya/ekonomichni_funktsiyi_derzhavi/
17. Проект Плану відновлення України / Національна рада з відновлення України від наслідків війни, Київ. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/recoveryrada/ua/economic-recovery-and-development.pdf>
18. Хмарська І.А., Кучерява К.Я., Клімова І.О. Особливості післявоєнного відновлення економіки України. Економіка та суспільство. Випуск # 42 / 2022. URL: http://eprints.zu.edu.ua/34619/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%9A%D0%BB%D1%96%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%B0.pdf.
19. Цівкач С. Повоєнне відновлення: шанс для розвитку будіндустрії. Укрінформ. 01.04.2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-vidbudova/3690313-povoyenne-vidnovlennasans-dla-rozvitku-budindustrii.html>.
20. Шапран О. Маркетингове обґрунтування заходів щодо стабілізації економічної системи України у післявоєнний період на основі шерінгової економіки. Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). 2022. № 1. С. 3–7. DOI: <https://doi.org/10.20998/2519-4461.2022.1.3>.
21. Шаров О. М. Уроки та перспективи «плану Маршалла» для України. Економіка України. 2015. № 4. С. 12–18. URL: http://economyukr.org.ua/?page_id=723&lang=uk&aid=553.
22. Шевчук С. Коли закінчиться війна. Яким має бути «План Маршалла» для України. 29 квітня 2022 року. Forbes.ua. URL: <https://forbes.ua/inside/koli-zakinchitsya-viyna-yakim-mae-butiplan-marshalla-dlya-ukraini-29032022-5544>
23. Lenets V., Vorona P. Regarding the humanitarian and economic losses caused by the russian-ukrainian war: features of overcoming the humanitarian crisis. №81, 2024 Slovak international scientific journal. S. 15-22.

Lenets V. H. Review of the scientific discourse on the topic of post-war revival in Ukraine

In the article, the author conducts an overview of the modern scientific discourse on the topical issue of the post-war revival of Ukraine. At the same time, various directions of both the restoration of the country's economy and its post-war modernization are explored. In the review of domestic scientific and popular scientific publications, the study of the recovery of the post-war economy by vectors was considered: the assessment of the state program for the recovery of the country and the specifics of sectoral recovery: the economy, culture, social sphere, overcoming the problem of socialization of the VOP and refugees, UBD and former prisoners, etc. It is noted that ensuring macroeconomic stability as a whole means that the state is responsible for economic growth, maintaining the rational structure of the national economy, the strength of the national currency, full employment, the level of prices and foreign economic balance. On the basis of the ensured stability of the management system, it is proposed to consider it expedient to carry out a number of reforms (updating mechanisms for regulating the labor market, managing state property, activities of law enforcement agencies, etc.). The analysis highlights the strengths of the country's future recovery. They include: the huge potential of used, explored and potential natural resources; human potential (highly educat-

ed qualified personnel, cheap labor force); geographical location, transport infrastructure with wide export opportunities; a developed service sector (small and medium-sized businesses, in particular, a powerful IT sector); stable financial system despite military actions; Armed forces with unique combat experience and modern weapons, effective local self-government, proper self-organization of the population and business. It is noted that the war exposed the problematic nature of the national economy, its unpreparedness for Russian aggression due to a lack of resources. The escalation of aggression revealed the limitations of the "confrontation in exchange for the economy" approach, when strengthening economic cooperation and interdependence were considered the main factors in preventing armed conflicts with the Russian Federation. On the example of Croatia, which was significantly affected by the war in the Balkans, the solution to the problem of the return of refugees was considered, where it was solved by inviting international teams of professionals to the country, who worked side by side with local specialists.

Key words: *Ukrainian state, Russian-Ukrainian war, hybrid war, full-scale military invasion, temporarily occupied territory, economic reconstruction, war losses.*